

ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

ORDERS OF POSITIVE DISCOURSE IN THE SCHOOL
SETTING: ALTERNATIVE CIRCUMSCRIPTIONS OF
KNOWLEDGE

Ευαγγελία Καλεράντε
Επίκουρη Καθηγήτρια
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
ekalerante@uowm.gr

Abstract

The present paper deals with the alteration of everyday discourse in the school setting. It is a process based on detecting the new social, political and multicultural reality which generates differentiated conditions of cognitive field composition. New identities and fields of perception towards social composition are formed by the educational community discourse. Within a climate of uncertainty and insecurity, new interpretations are the result of new approaches. This way, people are able to understand themselves and others throughout an endless interaction in which new needs full of knowledge and strategies that should be chosen and implemented are formed.

The modern society of risk is conducive to shaping fluid approaches about the educational community operation and the formation of subjects and the cognitive “claims” of the curricula. Pedagogical rationalism is apparently more and more under question by the fluid social reality which should probably activate reflection processes about “life education” inculcated by the cognitive perception of individual formation in changing real fields.

Key words

Educational setting, individual, knowledge, positive discourse, reflection.

Λέξεις κλειδιά

Γνώση, εκπαιδευτικό περιβάλλον, άτομο, αναστοχασμός, θετικός λόγος.

0. Εισαγωγή

Το κυρίαρχο οικονομικό παράδειγμα ορίζει μια πραγματικότητα που καθορίζει το κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Ειδικά για την Ελλάδα η οικονομική κρίση παράγει και συγκροτεί λόγο και για την εκπαίδευση¹. Η μείωση των δαπανών για την παιδεία σχετίζεται με την εξέλιξη ενός εκπαιδευτικού συστήματος, που χαρακτηρίζεται από μεταβολές, που συντελούν και στην όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Η μορφή και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης και οι σχέσεις που διαμορφώνονται στην εκπαιδευτική κοινότητα καθορίζονται από αβεβαιότητα και ανασφάλεια². Οι οικονομικές συμβάσεις μετακυλίνουν στις κοινωνικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές συνθήκες. Νέες καταστάσεις νοηματοδοτούνται σε μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού των εκπαιδευτικών στόχων. Η εκπαίδευση έχει να αντιμετωπίσει και ανταγωνιστικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, που διαμορφώνονται σε υβριδικά σχήματα εκπαίδευσης, μέσω του διαδικτύου και των ποικίλων άτυπων μορφών εκπαίδευσης.

Έτσι, η εκπαιδευτική πολιτική καλείται να αναλύσει τις σύγχρονες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που αντανακλούν την υπάρχουσα πραγματικότητα, τις προσδιορισμένες καταστάσεις που μετασχηματίζονται μέσα σε ένα απροσδιόριστο οικονομικό περιβάλλον. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να λάβει υπόψη της ότι στο εκπαιδευτικό περιβάλλον αναπαράγονται και μετασχηματίζονται εκπαιδευτικά σχήματα που επιδιώκουν να ανατρέψουν την παραδοσιακή μορφή εκπαίδευσης και τις μορφές διαβαθμισμένης τυπικής εκπαίδευσης.

Στο άρθρο μας αναφερόμαστε αναλυτικά στην αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού των εκπαιδευτικών πρακτικών με προσεγγίσεις που θα αναθεωρούν τα γνωστικά πεδία, ώστε να επανασυνδεθούν οι εκπαιδευτικές διαδικασίες με τις κοινωνικοπολιτικές πρακτικές. Προσπαθούμε να δούμε την εκπαίδευση ως οργανισμό που συγκροτείται ως πεδίο με ρητή ή υπόρρητη διασύνδεση με διαφοροποιημένα περιβάλλοντα, που διαμορφώνουν λόγους και σχετίζονται με τη γνώση ως προϋπόθεση ανάπτυξης του κοινωνικού υποκειμένου σε μεταβαλλόμενα καθεστώτα αλήθειας και κοινωνικοπολιτικής αφήγησης.

1. Λειτουργία του εκπαιδευτικού λόγου στο εκπαιδευτικό περιβάλλον

Το περιβάλλον του σχολείου είναι ανταγωνιστικό με την έννοια ότι διαφορετικά νοήματα συγκροτούνται, καθώς ενεργά κοινωνικά υποκείμενα διαντιδρούν σε ένα επίπεδο κοινωνικών και εκπαιδευτικών πρακτικών³. Τα γνωστικά αντικείμενα, οι προσωπικές σχέσεις αναλύονται και εκφράζουν νοήματα, δηλαδή σημασίες, που καθορίζουν επιλογές και προτιμήσεις των ατόμων. Οι εννοιολογήσεις που κάνουν εκπαιδευτικοί και μαθητές συγκροτούν σημασίες σε έναν καθορισμένο χωροχρόνο σε ορισμένες στιγμές. Επομένως, είναι ενεργή η πραγματικότητα με κοινωνικούς,

πολιτικούς και πολιτισμικούς όρους. Η διαμόρφωση των σημασιών σε δημοκρατικές κοινωνίες γίνεται μέσα σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον λόγων, όπου υπάρχει και η διάσταση της σύγκρουσης.

Η ταυτότητα των ατόμων διαμορφώνεται σε ενεργείς «αναπαραστάσεις» που συγκροτούνται στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Ειδικά ο μαθητής φαίνεται να είναι διχασμένος σε μια διαδικασία συγκρότησης και ανασκευής της ταυτότητας του, μιας ταυτότητας που οργανώνεται σχεσιακά με τους άλλους σε διαφορετικά περιβάλλοντα, διότι εκτός από το χώρο του σχολείου υπάρχουν και τα χαοτικά περιβάλλοντα, τα οποία τυπικά ή άτυπα καθορίζουν διαδικασίες δόμησης και ανακάλυψης του εαυτού. Η νοηματική επένδυση πραγματοποιείται σε σύνθετες διαδικασίες προκειμένου το άτομο να κατασκευάσει διαφορετικές ταυτότητες σχετικά με το φύλο, τους επαγγελματικούς ρόλους, τη συναισθηματική κατάσταση και τη σχέση με τους απροσδιόριστους άλλους⁴.

Άρα, μέσα από χαρακτηριστικά και λόγους επιλέγει στοιχεία με τα οποία ταυτίζεται απορρίπτοντας ταυτόχρονα άλλα στοιχεία. Οι επιλογές που κάνει στη συγκρότηση του εαυτού βασίζονται στο σχηματισμό αλυσίδων ισοδυναμίας που καθορίζουν την ταυτότητα του, δημιουργώντας μια φαντασιακή πληρότητα με κοινωνικούς όρους. Όσο πιο σύνθετες είναι οι οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες τόσο πιο κατακερματισμένο αισθάνεται το κοινωνικό υποκείμενο ανάλογα με τις κοινωνικές ταυτότητες. Επίσης, η δυναμική των συστημάτων επιβάλλει επικαθορισμούς και εδώ είναι η πανουργία του συστήματος στη διαδικασία ανασύνταξης. Όσο πιο σύνθετη είναι μια πραγματικότητα, τόσο πιο επιβαλλόμενοι είναι οι επικαθορισμοί, μέσω των θεσμικών παρεμβάσεων, όπως είναι η εκπαίδευση, ώστε να περιορίζεται ή να αποτρέπεται η «διαφορά».

Τα κοινωνικά υποκείμενα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον αφομοιώνουν την ιδέα του «ανήκειν». Έτσι η εκπαιδευτική πολιτική σε πρακτικό επίπεδο στο σχολικό περιβάλλον διαμορφώνει λογοθεωρητικούς όρους συμμόρφωσης, αποτρέποντας τους ανταγωνιστικούς λόγους που θα επέφεραν σύγκρουση. Εκπαιδευτικοί και μαθητές καθλώνουν σημασίες, προκειμένου να λειτουργήσει μια διαδικασία τεχνικής συνύπαρξης. Η ηγεμονική παρέμβαση του εκπαιδευτικού ή της εκπαιδευτικού αποκτά περιεχόμενο ως εξουσιαστικός καθοριστικός λόγος. Ο εξουσιαστικός λόγος και οι μορφές πειθαρχίας και ελέγχου συναρθρώνουν στοιχεία που καθορίζουν τη στάση των μαθητών και ορίζουν ταυτόχρονα τη λειτουργικότητα του ιδρυματικού φορέα⁵.

Ειδικότερα, ως ρηματικός και μη ρηματικός λόγος εγκαθιδρύει συνδέσεις και εξαρτήσεις με το σύνολο των ατόμων που απαρτίζουν την εκπαιδευτική κοινότητα. Ο εκπαιδευτικός γίνεται μέρος του συστήματος. Αναπόσπαστο στοιχείο στη μεταφορά των λόγων της εκπαιδευτικής πολιτικής. Το εμπειρικό υλικό για τη διαμόρφωση της ταυτότητας ο μαθητής το λαμβάνει στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, που αν και θεωρη-

τικά προβάλλεται η ελευθερία του λόγου, πρακτικά οι ανταγωνιστικοί λόγοι περιορίζονται, διότι και οι εκπαιδευτικοί είναι μέλη του συστήματος. Όπου υπάρχει σύγκρουση ή αντιπαράθεση είναι ασήμαντη και τις περισσότερες φορές συμβάλλει στην εύρυθμη λειτουργία του συστήματος. Δηλαδή, αυτό που φαίνεται ως ανταγωνισμός και σύγκρουση είναι σχεσιακές διαδικασίες σε μια απρόσκοπτη συνολική πορεία.

Η σχέση μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών, η προσδιορισμένη γνώση μέσω του αναλυτικού προγράμματος και οι σχέσεις μαθητών προκαθορίζονται από τυπικές και άτυπες διαδικασίες, που αποκρύπτουν ζητήματα όπως η κοινωνική ανισότητα, οι διαφορετικές προτιμήσεις και επιλογές με όρους κοινωνικών τάξεων και το συμπληρωματικό διαφορετικό περιεχόμενο γνώσης που καθορίζει το παρόν και το μέλλον των κοινωνικών υποκειμένων. Έτσι, επικαιροποιούνται ζητήματα κοινωνικής ανισότητας με έμφαση στις διαδικασίες αναπαραγωγής τους στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ώστε να γίνεται λόγος για μετασχηματισμό ή μεταστοιχείωση θεωρητικών μοντέλων για την κοινωνική ανισότητα⁶. Τα σχολικά εγχειρίδια, ο εκπαιδευτικός λόγος εντάσσονται στην εκπαιδευτική πρακτική που συμβάλλει κυρίως στη συγκρότηση κοινών αντιλήψεων για το κοινωνικό περιβάλλον, τις κοινωνικές ταυτότητες και τις κοινωνικές σχέσεις. Πλήθος ερεθισμάτων, όχι μόνο γλωσσικών, δημιουργούν τα πολύτροπα κείμενα μέσω των οποίων συγκροτείται το νόημα και στη περίπτωση του θεσμού της εκπαίδευσης ενισχύεται η αποδοχή των παγιωμένων σταθερών θεσμών μέσα από καθημερινά εκπαιδευτικά εμπειρικά συμφραζόμενα, που συμβάλλουν στη διατήρηση του συστήματος. Παρατηρείται διασύνδεση του θεσμού της εκπαίδευσης με την κοινωνική αναπαραγωγή του συστήματος⁷ με μετάλλαξη όρων και αφηγήσεων ώστε να εμπερικλείονται ιστορικές και κοινωνικές αφηγήσεις σε μια μεταμοτέρνα εκπαιδευτική θεώρηση.

Τα τελευταία χρόνια έχει δοθεί έμφαση στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας και εδώ πρόκειται για μια εργαλειώδη χρήση της διαδικασίας, διότι η πολιτική λειτουργία της στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι περιοριστική, δηλαδή δεν υπάρχει ανταγωνιστικός λόγος, αντίθετα διαμορφώνεται ένα κλειστό σύστημα γλωσσικού περιεχόμενου με αποτέλεσμα να αποτρέπεται η ουσιαστική κριτική και οι ιδεολογικοπολιτικές της συνέπειες. Σε μια διαφορετική περίπτωση, αν λειτουργούσε πραγματικά η κριτική σκέψη, θα έπρεπε το σύστημα να είναι έτοιμο για μια μορφή ριζοσπαστικής κοινωνικής αλλαγής.

Παρατηρείται ότι και ο θεσμός της εκπαίδευσης συμβάλλει στην αναπαραγωγή ανισοτήτων, σχέσεων εξουσίας και στη διαμόρφωση ταυτότητας σύμφωνα με την κοινωνική τάξη. Λόγος, ως ρηματική και μη ρηματική πρακτική, και γνώσεις εξυπηρετούν τη δεδομένη κοινωνικοπολιτική δομή, περιορίζοντας τη δυνατότητα ανάπτυξης μιας διαφορετικής «λογικής» που θα προϋπόθετε αντίστοιχο περιεχόμενο γνώσης και εκπαιδευτικής πολιτικής. Η μικρο-κοινωνιολογική προσέγγιση του σχολικού περιβάλλοντος αναδεικνύει το σύνολο των ενεργειών της εκπαιδευτικής κοινότητας, οι οποίες

φαίνεται να συντονίζονται σε προκαθορισμένες διαδικασίες συνάφειας και συσχέτισης με ένα μοντέλο⁸.

Το ζήτημα της διεπιστημονικής προσέγγισης και κριτικής σκέψης πρακτικά ακυρώνεται στο εκπαιδευτικό περιβάλλον μέσα από την περιορισμένη χρήση σε συγκεκριμένες ενότητες γνώσης. Έτσι, μάλλον επιτελείται μια ταυτιστική ενδοεκπαιδευτική διαδικασία, διότι δεν περιλαμβάνονται διαφορετικές τάξεις λόγου που θα μπορούσαν να εναρμονιστούν με διαφορετικές εκπαιδευτικές πρακτικές και να συμβάλλουν σε ένα διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό παράδειγμα οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος.

Τελικά, ότι παράγεται ως κοινωνική εκπαιδευτική πρακτική μεσολαβείται με προκαθορισμένες ρηματικές και μη ρηματικές πρακτικές, αποκλείοντας με αυτές τις μορφές συνάρθρωσης την εξάρθρωση ή την αποδόμηση που θα χαρακτήριζε την κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Το αναλυτικό πρόγραμμα και η προκαθορισμένη γνώση δεν εμπεριέχει το σύνολο των ειδών και των λόγων που βρίσκονται εν χρήσει σε μια ορισμένη χρονική περίοδο στο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον. Οι αντίστοιχες κοινωνιολογικές και ψυχολογικές θεωρίες για το περιεχόμενο και τη λειτουργικότητα του αναλυτικού προγράμματος επισημαίνουν τις διαδικασίες επιλογής και τις συνέπειες για το άτομο, διότι η γνώση διασυνδέεται λειτουργικά με την ατομικότητα και το κοινωνικό υποκείμενο⁹. Άρα, δεν μπορούν να αναλυθούν σύνθετα πρότυπα και διαλεκτικές σχέσεις που θα επανακαθόριζαν τις τάξεις του λόγου και ειδικά για την εκπαίδευση θα έφτιαχναν μια διαφορετική τάξη εκπαιδευτικού λόγου¹⁰. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συσχέτιση των τάξεων του λόγου με συγκεκριμένους θεσμούς¹¹, όπως και η σύνδεση της τάξης του λόγου με πεδία. Τελικά η κοινωνία είναι ένα σύνολο κοινωνικών πεδίων, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους και καθορίζονται συμβολικά από τις δομές εξουσίας¹².

2. Σύμπλεγμα κοινωνικοπολιτικού νοήματος στην εκπαιδευτική πράξη

Το ζήτημα της επαναπροσέγγισης της εκπαίδευσης εναρμονισμένης σε διαφορετικά εκπαιδευτικά συμφραζόμενα προϋποθέτει μελέτη των κοινωνικοδομικών βάσεων της εκπαίδευσης, ώστε να διαμορφωθεί ένα ενιαίο σώμα συστηματικής εκπαιδευτικής θεωρητικής προσέγγισης. Στο προηγούμενο κεφάλαιο προσεγγίσαμε τις λειτουργικές δομές που σχετίζονται με την οργάνωση της εκπαίδευσης, δίνοντας έμφαση στις ενοποιητικές προθέσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής, που εναρμονίζονται με ένα συντηρητικό μοντέλο ερμηνείας της κοινωνίας.

Η εκπαίδευση ως φορέας, ο οποίος λειτουργεί ως γνωσιακό περιβάλλον για τα άτομα ίσως πρέπει να προσανατολιστεί σε ένα διαφορετικό σύστημα σύνδεσης κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και οικονομικών συνιστωσών. Δηλαδή, να αξιολο-

ποιήσει τις αφηγήσεις ως παραστάσεις, συμφραζόμενα περιβάλλοντα μέσα στα οποία κινούνται τα κοινωνικά υποκείμενα. Ο μαθητής ή ο εκπαιδευόμενος θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι θα λειτουργήσει σε διαφορετικές πραγματικότητες. Άρα, εργαλειακά η γνώση θα πρέπει να του παρέχει οδηγίες, πώς μπορεί να προσαρμόζεται σε ταχύτατες εναλλαγές, δηλαδή να επανενσωματώνει στον προβληματισμό του στοιχεία από ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Γνώσεις και δεξιότητες γίνονται κατανοητές μέσα από έκδηλες και λανθάνουσες λειτουργίες στη συγκρότηση εκπαιδευτικού λόγου, που στόχος πλέον είναι η προσαρμογή σε πραγματικά διαφοροποιημένα περιβάλλοντα που εμφανίζονται σε συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας. Η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα που δημιουργείται στις σύγχρονες κοινωνίες έχει ως συνέπεια αντίστοιχες ανατροπές στην πολιτική των δικαιωμάτων¹³.

Επομένως, η εκπαίδευση επιβάλλεται να εξαλείψει δυσκολίες που δημιουργεί η προσήλωση σε ιδεατούς ή και πραγματικούς παράγοντες που συνδέονται με το παρόν και να επικεντρωθεί σε ενίσχυση του εαυτού σε απροσδιόριστες συνθήκες. Έτσι, η έμφαση είναι σε γνωστικά πεδία που θα προκύψουν μετά από μελέτη με επικέντρωση στη δυνατότητα προσαρμογής των ατόμων, ζήτημα που σχετίζεται με μια τεχνητή κατανομή γνώσης με ενίσχυση δεξιοτήτων, ώστε το άτομο να αισθανθεί ασφαλές στην καθημερινότητα του και να είναι δυνατή η μετάβαση του από την μια κατάσταση στην άλλη. Η δυνατότητα προσαρμογής αναδεικνύεται σε στόχο, καθώς η εκπαίδευση πρέπει να δομηθεί στην πραγματικότητα της καθημερινής ζωής.

Αν μέχρι τώρα η εκπαιδευτική γλώσσα αντικειμενοποιούσε εμπειρίες, τις ερμήνευε μέσα σε πεπερασμένες δομές νοήματος, τώρα οι χωριακές δομές αλλάζουν, οι συλλογισμοί τροποποιούνται και η ροή γνώσης προετοιμάζει για το ασαφές, το απρόβλεπτο, που ίσως συντελεστεί. Η πρόκληση για την εκπαίδευση είναι να λειτουργήσει πέρα από τυποποιήσεις¹⁴. Τα γνωσιακά σχήματα και οι δεξιότητες δεν παρουσιάζονται ως ένα ολοκληρωμένο σύστημα, δεν τυποποιούνται, καθώς το εύρος του συστήματος αυξάνεται σε συνθήκες μη προβλέψιμες.

Όπως φαίνεται, η αντικειμενοποίηση και οι σταθεροί δείκτες των εκπαιδευτικών διαδικασιών δεν υφίστανται. Η εκπαιδευτική πολιτική που σχηματικά διαμορφώνεται δεν μπορεί να «επιβιώσει» πέρα από την πραγματικότητα, η οποία την προσδιορίζει τη συγκεκριμένη στιγμή. Άρα, πρέπει να εκφραστεί ένα ευρύτερο θεωρητικό πλέγμα εκπαιδευτικών νοημάτων, που να βασίζεται σε: α) πολιτικές ενδυνάμωσης του εαυτού, β) πολιτικές προσαρμογής του ατόμου σε μεταβαλλόμενες συνθήκες και γ) πολιτικές ανταπόκρισης στις ανάγκες των συστημάτων.

Οι πολιτικές ενδυνάμωσης του εαυτού, με ψυχολογικούς και κοινωνικούς όρους, βασίζονται σε σύνδεση στοιχείων, ως σημείων που καθιστούν το άτομο ικανό να λειτουργεί σε μεταβαλλόμενες συνθήκες. Από τη σωματική εκφραστικότητα μέχρι την επαφή με την φύση, τη διαμεσολάβηση της λογοτεχνίας, της τέχνης, το άτομο επανασυνδέει τις εκφράσεις της υποκειμενικότητας του. Ο συναισθηματικός κόσμος με-

τασηματίζεται, ώστε το άτομο να συνδέεται και να αποσυνδέεται από καταστάσεις. Άρα γνώσεις και δεξιότητες λειτουργούν ως «εκπαιδευτικό τεχνούργημα».

Οι πολιτικές προσαρμογής σε μεταβαλλόμενες συνθήκες αναφέρονται σε εκπαιδευτικές εμπειρίες που σχετίζονται με αντικειμενικό θησαύρισμα συσσωρεύσεων νοήματος, ώστε το άτομο να καθίσταται ικανό να επικοινωνεί σε διαφορετικά νοηματικά πλέγματα, τα οποία να θεωρεί ως προκλήσεις, απόρροια της βεβαιότητας που του δημιουργεί η επεξεργασμένη εκπαιδευτική γνώση. Στόχος είναι στο παράδοξο, το διαφορετικό, το άτομο να προβάλλει τη συμπαγή, συνεχή και αναστοχαστική τεχνική του, που θα του δίνει τη δυνατότητα επαναπροσαρμογής. Η γνώση που παρέχεται στα εκπαιδευτικά ιδρύματα καθιστά το άτομο ικανό συνομιλητή, επεξεργαστή νοημάτων και καταστάσεων σε διαφορετικές περιστάσεις¹⁵. Οι βιογραφικές εμπειρίες σε συνδυασμό με εκτυλισσόμενες εμπειρίες και γνώση συμβάλλουν στον συγχρονισμό του ατόμου με τις συλλογικότητες και τις μετατροπές στο παρόν. Μέσω της γνωσιακής αντικειμενοποίησης επεξεργάζεται τις διαφορετικές πραγματικότητες ως σύνολο σημείων, κατασκευάζοντας σύμβολα και ταξινομώντας σχήματα. Το ζητούμενο είναι η σταδιακή διαμόρφωση, οικειότητα της εκπαίδευσης με το ανοίκειο, ώστε να προετοιμάσει το άτομο σε απροσδιόριστες συμβολικές αναπαραστάσεις.

Οι πολιτικές ανταπόκρισης στις ανάγκες των συστημάτων εστιάζονται κυρίως στα διαφορετικά συστήματα που συγκροτούνται σε ένα έθνος-κράτος και καθορίζονται ως διαδικασίες οργάνωσης και από παγκοσμιοποιημένα συμβολικά σύμπαντα και αντίστοιχες νομιμοποιήσεις. Παρατηρούμε ότι διαμορφώνονται περίπλοκα γνωσιακά πεδία αξιών και στάσεων, που καθορίζουν ακόμη και το πεδίο των συναισθημάτων. Όπως φαίνεται, τα άτομα σε όλη τους τη ζωή γίνονται διαχειριστές εμπλουτισμένων αποθεμάτων γνώσης που διαμορφώνονται κυρίως στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Αν και αναφερόμαστε στις γνώσεις μέσω του διαδικτύου, οι γνώσεις αυτές δεν είναι βασικές, αλλά αντίθετα είναι αυτές που το άτομο ενσωματώνει στις πρωταρχικές γνώσεις που παίρνει από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, στα ενδιαφέροντα που διαμορφώνει και στις εξειδικευμένες γνώσεις που ορίζονται ως αναγκαίες¹⁶.

Στα εκπαιδευτικά ιδρύματα συσσωρεύει γνώσεις που ανταποκρίνονται στο: α) κοινωνικό περιβάλλον, β) οικονομικό περιβάλλον και γ) πολιτικό περιβάλλον. Το κοινωνικό περιβάλλον προκαθορίζει βασικά συστήματα αξιών που θεμελιώνονται με συγκεκριμένες επιτελέσεις, που τυπικά ή άτυπα συμβάλλουν στην διατήρηση του κοινωνικού περιβάλλοντος με μια τεχνική διαδικασία καταμερισμού ρόλων σε αντίστοιχη συνάφεια ρόλου και αξιών. Επομένως, το άτομο μυείται σε γνωσιακά και συναισθηματικά στοιχεία που συσχετίζονται με συγκεκριμένο ρόλο σε ένα ευρύτερο κοινωνικό καταμερισμό που βασίζεται στην κοινωνική τάξη. Οι σύνθετες διαδικασίες γνώσης και αλληλόδρασης των ατόμων συμβάλλουν σε τεχνικές διαμεσολαβήσεις που συνοψίζονται σε θεσμικές αναπαραστάσεις.

Στο οικονομικό περιβάλλον επικεντρωνόμαστε στα ανταγωνιστικά, οικονομικά πεδία. Η έννοια της εξειδίκευσης σχετίζεται με το περιεχόμενο της γνώσης, που βασίζεται σε μια τυπολογία εκτιμήσεων των οικονομικών αλλαγών. Στους επιτελεστικούς ρόλους των ατόμων περιλαμβάνονται νοήματα και αναλύσεις που εμπριέχουν την οικονομική διάσταση. Τα κανονιστικά πρότυπα αντικειμενοποιούν γνώσεις σε ένα ευρύ φάσμα επιλογών και προτιμήσεων σε σχέση με την αγορά εργασίας, διαμορφώνοντας παράλληλα αξίες και στάσεις. Η ένταξη στην αγορά εργασίας ή η μη ένταξη ενοποιεί στη συνείδηση τη συμπεριφορά των ατόμων ως οικονομικών συντελεστών, φυσικοποιώντας και νομιμοποιώντας ένταξη ή αποκλεισμό, μέσα από συμβολικές αναπαραστάσεις του κοινωνικού status που ενσωματώνει περίπλοκες αναπαραστάσεις για συμβολικές εντάξεις στην καταναλωτική κοινωνία.

Το πολιτικό περιβάλλον συναλλάσσεται με γνωστικά πεδία που διαχειρίζονται θεσμικές αναπαραστάσεις για τη λειτουργικότητα των πολιτικών συστημάτων που ανταποκρίνονται στις μορφές της πολιτικής κουλτούρας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση του εύρους της θεσμοποίησης με τις ιδιότυπες ακρότητες των πολιτικών εκφάνσεων στη σύγχρονη πολιτική σκηνή, όπως το φαινόμενο της άκρας δεξιάς. Η πολιτική θεωρητική ζωή φαίνεται να διαφοροποιείται από τις προθέσεις των θεσμών ή τα πολιτικά θεωρητικά μοντέλα που αναπτύσσονται στην εκπαίδευση να μην είναι τόσο ισχυρά, με αποτέλεσμα να μην διαμορφώνεται πολιτική συνάφεια με δημοκρατικές αρχές και στάσεις. Η πολιτική απορρύθμιση ή η ατελής πολιτική κοινωνικοποίηση σχετίζεται με την άνοδο της ακροδεξιάς στην Ελλάδα και την αποδοχή των ακροδεξιών τάσεων στο νεανικό πληθυσμό¹⁷.

Παρατηρείται ότι το εύρος των πολιτικών πράξεων και της πολιτικής γνώσης στην εκπαίδευση σε ανησυχητικό βαθμό δημιουργεί πολιτική αποθεσμοποίηση με αποτέλεσμα τη δυσλειτουργία των δημοκρατικών οργάνων σε κοινωνίες που η δυναμική του διαδικτύου θα μπορούσε να συμβάλει στην ενίσχυση της δημοκρατίας με τη διεύρυνση της κοινωνίας των πολιτών. Η γνώση στο εκπαιδευτικό περιβάλλον φαίνεται να αποσυνδέει την δημοκρατική πολιτική από τα βιογραφικά και πολιτικά συμφραζόμενα του εκπαιδευόμενου.

3. Γνώση και αναλυτικό πρόγραμμα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα

Το αναλυτικό πρόγραμμα νοηματοδοτεί το νέο εκπαιδευτικό μοντέλο που προτείνεται σε μεταβαλλόμενα διευρυμένα γνωστικά πεδία, επειδή περιγράφουμε τη δυναμική των συστημάτων μέσω της απροσδιοριστίας, της ασάφειας και της αβεβαιότητας που τα διακρίνει. Έτσι, η γνωσιακή σημασιοδότηση που επιδιώκεται στην εκπαίδευση βασίζεται στο στόχο της διαμόρφωσης εκπαιδευτικών σχημάτων, που θα οικοδομήσουν φόρμες και θα καθορίσουν αποφάνσεις ύπαρξης και δράσης των ατόμων.

Το αναλυτικό πρότυπο δημιουργεί κανονιστικά πρότυπα γνώσης και δομεί τάξεις λόγου ως συμβολικές αναπαραστάσεις της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας. Οι συμβολικές αναπαραστάσεις εμπλέκονται σε ένα συνεκτικό σχέδιο, στο οποίο τυποποιούνται ρόλοι, επιλύονται ζητήματα και ενισχύονται αναστοχαστικές συμπεριφορές. Το αναλυτικό πρόγραμμα λειτουργεί ως πλάνο εργασίας στην πραγματοποίηση που βασίζεται στη διαλεκτική σχέση μεταξύ της πραγματικότητας και της γνώσης. Στα εκπαιδευτικά ιδρύματα η γνώση αντικειμενοποιείται στα προτεινόμενα μαθήματα¹⁸. Σε ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα επιβάλλεται η διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση, ώστε η πραγματοποίηση μέσω της εκπαίδευσης να ενισχύει τη θεωρητική σκέψη και τον αναστοχασμό ως επιλογές και στάσεις του ατόμου.

Στο οριζόντιο επίπεδο το αναλυτικό πρόγραμμα ενοποιεί γνωσιακά πεδία και στο κάθετο επίπεδο τα διαβαθμίζει, ώστε θεωρία, εξήγηση και νομιμοποίηση να ορίζονται από μια τεχνητή διαδικασία αντικειμενοποίησης του νοήματος και κοινής νοηματοδότησης εμπειριών. Σε οριακές καταστάσεις, απροσδιοριστίες, ταχύτατων εξελίξεων, διαφοροποιήσεων και ανατροπών το αναλυτικό πρόγραμμα θα πρέπει να τροποποιηθεί, προκειμένου να ενισχυθεί ο κοινωνικοπολιτικός ρόλος, όπως τον αναλύσαμε σε πολιτικές ενδυνάμωσης του εαυτού και πολιτικές προσαρμογής του ατόμου σε μεταβαλλόμενες συνθήκες.

Μαθήματα που αναδεικνύουν συλλογικά συμβάντα και διαμορφώνουν συλλογική μνήμη επανεξετάζονται ως προς το περιεχόμενο και τη δυναμική τους, διότι η συλλογική μνήμη ως συλλογικό σύμπαν ορίζει την ατομική ύπαρξη και νοηματοδοτεί και την κοινωνική ολότητα¹⁹. Σε αυτό το σημείο η έμφαση βρίσκεται στην Ιστορία και την νοηματοδότηση που δημιουργεί. Όσο και αν φαίνεται περίεργο η ιστορική παρουσία βρίσκεται στη δημιουργία παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος για τα άτομα. Ένας κοινωνικός και πολιτικός εαυτός φτιάχνεται μέσα από το συμβολικό ιστορικό σύμπαν, με μετατόπιση των πλαισίων αναφοράς από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον. Σε παγκοσμιοποιημένες συνθήκες η συλλογική μνήμη με έμφαση σε έναν υπερβιατικό χαρακτήρα της κοινωνίας θα πρέπει να ενσωματώσει παγκοσμιοποιημένες διαδικασίες εξέλιξης, συνύπαρξης και προόδου, μέσα από την προβολή, ως αποτέλεσμα εξωτερίκευσης νοημάτων, της ιστορικής πραγματικότητας πέρα από το έθνος-κράτος²⁰. Μαθήματα Ψυχολογίας και Κοινωνιολογίας δημιουργούν υψηλότερα επίπεδα θεωρητικής αναζήτησης με έμφαση σε μηχανισμούς, επεξεργασίας της πραγματικότητας και εναρμόνισης του ατόμου σε μεταβαλλόμενες συνθήκες. Η Θρησκευσιολογία ως προβολή του εναλλακτικού συμβολικού σύμπαντος μπορεί να συμβάλλει στην μείωση των ενδοκοινωνικών συγκρούσεων, ενισχύοντας στάσεις αποδοχής και αναγνώρισης των άλλων.

Η Ιστορία της εξέλιξης της σκέψης σε συνδυασμό με θετικά και θεωρητικά γνωστικά πεδία συμβάλλει σε νοηματική κατασκευή και σύνθεση των συμβολικών στοιχείων,

δημιουργώντας προϋποθέσεις ανάδειξης των διαφορετικών ανταγωνιστικών λόγων που συγκροτούνται, εννοιολογώντας την αλλαγή, την πρόοδο των κοινωνιών, πέρα από την συντηρητική καθήλωση στην ιδεολογία. Με τον όρο ιδεολογία αναφερόμαστε στη θεωρητική σχέση αρχών και θέσεων σε σχέση με ένα συγκεκριμένο πλέγμα συμφερόντων από άρχουσες ομάδες, που σχετίζεται με τη διαχείριση εξουσίας²¹. Τελικά, γνωστικές και κοινωνιολογικές εννοιολογήσεις για τους κοινωνιολογικούς εννοιολογικούς μηχανισμούς διαμορφώνονται μέσω των επιστημονικών τομέων και επικαθορίζουν το εκπαιδευτικό περιβάλλον²².

Συνεπώς, το εκπαιδευτικό περιβάλλον δεν θα πρέπει να παραμείνει στην προβολή της επίσημης γνώσης, αντίθετα θα επανορίσει τη γνώση μέσα από την ανάδυση των ανταγωνιστικών λόγων. Ο πλουραλισμός θα ενθαρρύνει την καινοτομία, την αλληλεγγύη και τον ανθρωπισμό, που με οικονομικούς και πολιτικούς όρους εντάσσονται στους στόχους της εκπαίδευσης. Η εσωτερίκευση αξιών προϋποθέτει την κατανόηση νοημάτων που κατασκευάζονται μέσα από τη γνώση. Όσο πιο διαφοροποιημένα είναι τα γνωστικά πεδία τόσο πιο ταχύτατες θα είναι οι διαδικασίες εννοματοδότησης της διαφοροποιημένης πολιτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας. Άρα, τόσο εντονότερη θα είναι η εσωτερίκευση μηχανισμών, που θα περιορίζουν τον αποκλεισμό και θα διαμεσολαβούν σε επεξεργασία της πραγματικότητας, ενισχύοντας τη διαλεκτική σχέση μεταξύ των οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών παραγόντων.

Στα πρακτικά ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει η εκπαίδευση είναι η ένταξη των ατόμων στην αγορά εργασίας και εδώ το ζήτημα που μας απασχολεί είναι ότι η ένταξη δεν σχετίζεται μόνο με την ανάγκη επιβίωσης, αλλά και την αντίληψη ότι η εργασία είναι κοινωνική αναγκαιότητα αποδοχής των ατόμων σε ένα αξιακό μοντέλο όπου η μη εργασία δημιουργεί αποκλεισμούς. Οι γνώσεις που χρειάζονται σε απροσδιόριστες οικονομικές συνθήκες, όπου η «δημιουργική καταστροφή» και η ανεργία καθορίζουν τις οικονομικές συνθήκες θα επικεντρώνονται σε ανοιχτές θεωρητικές θεματικές ενότητες και σε ενίσχυση δεξιοτήτων, μέσα σε σύγχρονα εκπαιδευτικά ιδρύματα, εργαστήρια λόγου και πράξης. Η κατάσταση που παρατηρείται στην εκπαίδευση χαρακτηρίζεται από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης με την κατάργηση, συγχώνευση σχολείων, στη μείωση των ειδικοτήτων των εκπαιδευτικών και στον περιορισμό των κονδυλίων για έρευνα²³. Δομική απορρύθμιση και λειτουργική αποδιοργάνωση μετασχηματίζει και τις διαδικασίες διαχείρισης της γνώσης. Εκπαιδευτικοί σε ένα περιβάλλον συστημικών αντιφάσεων και ασυμβατοτήτων καλούνται να μετασχηματίσουν νοήματα και να αναδιαμορφώσουν ρόλους, ώστε ο θεσμός της εκπαίδευσης να συμβάλει στην εγκαθίδρυση ενός νέου παραδείγματος.

Ειδικότερα, σε πολιτικό πεδίο η άνοδος της ακροδεξιάς με την ταυτόχρονη απαξίωση της δημοκρατικής λειτουργίας των συλλογικοτήτων θα πρέπει να προβληματίσει την εκπαίδευση, προσαρμόζοντας στο αναλυτικό πρόγραμμα και στη καθημερινότητα

πακέτα γνώσης, που να επικαιροποιούν αξίες για την αναγνώριση του «άλλου», την πολιτική ταυτότητα του ατόμου, την κοινωνική και πολιτική συνύπαρξη.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα επιβάλλεται να αξιολογήσουν τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα διερευνώντας ορθολογικές και συναισθηματικές αποχρώσεις της εκπαίδευσης και τις άρρητες κατανοήσεις των εκπαιδευόμενων του κοινωνικού και πολιτικού περιβάλλοντος. Τα νέα σημασιολογικά πεδία προϋποθέτουν εσωτερίκευση και μετα-ερμηνεία, ώστε να επιτελεστεί μετασχηματισμός της εκπαιδευτικής κατάστασης, που θα αποτυπωθεί στο αναλυτικό πρόγραμμα και στην εκπαιδευτική ρουτίνα. Το σύνολο της γνώσης, όπως αποτυπώνεται στα αναλυτικά προτάγματα, δεν περιγράφει απλά μια τυπική κατανομή της γνώσης, αλλά διασυνδέεται με παραστασιακές προτιμήσεις για τη δυναμική μιας κοινωνίας, τη συνοχή της και τη θεσμική της λειτουργία.

4. Συμπεράσματα

Το κυρίαρχο οικονομικό παράδειγμα δημιουργεί νέες προτεραιότητες στο εκπαιδευτικό σύστημα που επιβάλλονται με την μορφή εκπαιδευτικών ρυθμίσεων. Σε ένα ασαφές, αβέβαιο περιβάλλον δημιουργείται ένα σύστημα αναπαραστάσεων, που συσκοτίζει τις πραγματικές, κοινωνικο-πολιτικές καταστάσεις διαμορφώνοντας πεδία ατομο-κεντρικών προσεγγίσεων μέσα από μια διαστρεβλωτική εγγραφή των ατομικών ρόλων. Μεγιστοποιείται η κοινωνική ανισότητα, η αντιπαλότητα με την έγκλιση του κοινωνικού αποκλεισμού ως κανονικότητας. Μέσα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον το άτομο κοινωνικοποιείται στις διαδικασίες της πολιτικής απορρύθμισης και της ηθικής απαξίωσης.

Ένα νέο μοντέλο εκπαίδευσης θα πρέπει να επικεντρωθεί στη συγκρότηση πολιτικής για τη σύζευξη γνώσης-κοινωνίας με έμφαση στην παραγωγική διαδικασία διαμόρφωσης νέων αφηγήσεων, όπου το άτομο να αισθανθεί ασφαλές μέσα στο κοινωνικό του χώρο συμμετέχοντας, αλληλοεπιδρώντας, μετασχηματίζοντας πολιτικές και κοινωνικές καταστάσεις αναπτύσσοντας δυναμικό ρόλο.

Το αναλυτικό πρόγραμμα και η εκπαιδευτική καθημερινότητα που εγκλείουν ιδεολογικά στοιχεία λειτουργούν δημιουργώντας παραστατικές εικόνες, που πρέπει να επαναπροσδιοριστούν. Εκπαιδευτικές αποφάνσεις θα καθορίσουν ένα νέο σύνολο πολιτικών για την εκπαίδευση μέσα στη συγκεκριμένη χρονικότητα στην οποία θα οριστεί η παραγωγική διαδικασία προσδιορισμού των μορφών της γνώσης και του πλέγματος των εκπαιδευτικών διαδικασιών, που θα αναλύουν συγκεκριμένες καταστάσεις των πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων διασυνδέοντας τη γνώση με τη δομή και τα άτομα.

Επιβάλλεται η αλλαγή των εκπαιδευτικών σχημάτων, η ανάλυση του εκπαιδευτικού λόγου και η μετα-θεώρηση των στοιχείων που κατασκευάζουν το εκπαιδευτικό

περιβάλλον, ώστε να διερευνηθούν συνθήκες αλλαγής της εκπαίδευσης με την αφομοίωση συνδυασμού στοιχείων από αντιθετικούς ανταγωνιστικούς λόγους. Μια σύγχρονη εκπαίδευση θα πρέπει να εστιάσει το ενδιαφέρον στην κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, στη θεώρηση λόγου και στη δομή γνώσης, που να ανταποκρίνεται στο παρόν και στο μέλλον των ατόμων και των κοινωνιών.

Σημειώσεις

1. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την οικονομική κρίση στην Ελλάδα και τις συνέπειες στον κοινωνικό και πολιτικό τομέα. (Mitsopoulos & Pelagidis, 2012; Siani-Davies, 2017).
2. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την κατάσταση της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας που διαμορφώνεται την περίοδο της οικονομικής κρίσης, η οποία επιτείνει φαινόμενα κοινωνικής απορρύθμισης (Bauman, 2006).
3. Βλ. (Ενδεικτικά) Για ζητήματα κοινωνικοποίησης και ειδικότερα πολιτικής κοινωνικοποίησης, με έμφαση στην ανάπτυξη πολιτικής ηθικής (Keating, 2014).
4. Βλ (Ενδεικτικά) Για την διαμόρφωση κοινωνικής ταυτότητας στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, μέσω διαδικασιών συγκρότησης των κοινωνικών υποκειμένων (Vincent, 2003).
5. Με τους όρους του Φουκό (2011) διαμορφώνονται συνθήκες ιδρυματοποίησης και πειθάρχησης, που επικαθορίζουν την κανονικότητα και την διάκριση από την μη κανονικότητα.
6. Βλ. (Ενδεικτικά) Για ζητήματα κοινωνικής ανισότητας με έμφαση στην μετάλλαξη των κοινωνικών στερεοτύπων (Sadovnik & Coughlan, 2010; Berg, 2010).
7. Βλ. (Ενδεικτικά) Για τη διαδικασία αναπαραγωγής του κοινωνικού και πολιτικού μοντέλου μέσω της λειτουργίας των θεσμών και στο θέμα μας στην λειτουργία της εκπαίδευσης (Bourdieu & Passeron, 1990).
8. Βλ. (Ενδεικτικά) Για το θέμα της γραφειοκρατικής οργάνωσης της εκπαίδευσης και την εξέλιξη της σε ένα μοντέλο συγκεντρωτικής συγκρότησης (Hunter, 2013).
9. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την οργάνωση του αναλυτικού προγράμματος και την λειτουργία του στις εκπαιδευτικές μονάδες με κοινωνικο-πολιτικούς προσδιορισμούς, που καθορίζουν διαδικασίες διαμόρφωσης της γνώσης και ένταξης στο κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον (Ornstein & Pajak, 2014).
10. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την αντιπαράθεση σχετικά με τον περιορισμό των ουμανιστικών σπουδών και γενικά του ουμανιστικού κεφαλαίου στην εκπαίδευση (Nussbaum, 2016).
11. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την συγκρότηση του λόγου και την ανάλυση του μέσω της μεθόδου της κριτικής ανάλυσης λόγου (Fairclough, 1995).
12. Με τους όρους του Bourdieu τα ενεργά κοινωνικά πεδία αλληλεπιδρούν με δομές εξουσίας, ώστε πολιτισμικά σημαίνοντα να εννοιολογούν πολιτικές (Bourdieu & Wacquant, 1996).
13. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την σταδιακή αναίρεση της πολιτικής των δικαιωμάτων με συνέπεια τον κοινωνικό αποκλεισμό πολιτών με την ενίσχυση νεοφιλελεύθερων ατομο-κεντρικών προσεγγίσεων (Sennett, 2007; Hardt & Negri, 2001).
14. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την καινοτομία στην εκπαίδευση με έμφαση σε αλλαγές που πρέπει να γίνουν στην δομή και στο περιεχόμενο της σχολικής γνώσης (Wagner, 2015).
15. Βλ. (Ενδεικτικά) Για τους προβληματισμούς που διαπιστώνονται, αναφορικά με την ψυχική και

- κοινωνική κατάσταση των ατόμων, όπως προσδιορίζεται με το συναίσθημα ευτυχία (Noddings, 2004; Rao, 2010).
16. Βλ. (Ενδεικτικά) Διατυπώνονται προβληματισμοί, ότι από το άνοιγμα στην πληροφορία μέσω των κοινωνικών δικτύων, ιστοσελίδων κλπ. μπορούν να επωφεληθούν άτομα, που έχουν σύνθετο μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο συνήθως αποκτούσε σε εξω-εκπαιδευτικούς χώρους (Vedres & Scotti, 2012).
 17. Βλ. (Ενδεικτικά) Για θέματα της ακροδεξιάς στην Ελλάδα με έμφαση σε διαφορετικά κοινωνικά πεδία (Kalerante, 2013; Γεωργιάδου, 2008).
 18. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την λειτουργία του αναλυτικού προγράμματος στην οργάνωση και τυποποίηση της γνώσης (Young & Muller, 2015).
 19. Βλ. Ζητήματα διαχείρισης της μνήμης και διαμόρφωσης της ιστορίας, που ταυτόχρονα καθορίζουν την κοινωνική ταυτότητα (Halbwachs, 1952).
 20. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την αντιπαράθεση κοσμοπολιτισμού, εθνικισμού, με σύγχρονους όρους ανάδειξης της ενοποιητικής ταυτότητας, άτομο-πολίτης (Appiah, 2007).
 21. Βλ. (Ενδεικτικά) Για τα θέματα διαμόρφωσης και λειτουργικότητας ιδεολογίας στο σύγχρονο πολιτικό σύστημα (Eagleton, 2007).
 22. Βλ. (Ενδεικτικά) Για τις πολιτικές κοινωνικές και πολιτισμικές αρχές και λειτουργίες, που καθορίζουν την λειτουργικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος (Stehr & Meja, 2005).
 23. Βλ. (Ενδεικτικά) Για την λειτουργία του νεοφιλελεύθερου συστήματος και τις πολιτικές συνέπειες μείωσης των δαπανών για την παιδεία, με συνέπεια την όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων (Καλεράντε, 2015).

Βιβλιογραφία

- Appiah K.A. (2007) *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers*, New York: W. W. Norton & Company.
- Bauman Z. (2006) *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*, Cambridge: Polity Press.
- Berg G. (2010) *Low-Income Students and the Perpetuation of Inequality*, USA: Ashgate.
- Bourdieu, P & J.C. Passeron (1990) *Reproduction in Education, Society and Culture*, London: Sage.
- Bourdieu, P & L.J.D. Wacquant (1996) *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge: Polity Press.
- Γεωργιάδου Β. (2008) *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης*, Αθήνα: Καστανιώτη.
- Eagleton T. (2007) *Ideology: An Introduction*, New York: Verso.
- Fairclough N. (1995) *Media Discourse*, London: Edward Arnold.
- Halbwachs M. (1952) *Les cadres sociaux de la memoire*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Hardt, M & A. Negri (2001) *Empire*, USA: Harvard University Press.

- Hunter I. (2013) *Rethinking the School: Subjectivity, bureaucracy, criticism*, Australia: Allen & Unwin.
- Kalerante, E. (2013) The Youngsters' participation in extreme right political parties in Greece: The case of students supporters of "Chrisi Avgi". *American Journal of Educational Research*, 1 (6): 199-204.
- Καλεράντε, Ε. (2015) Ο νεοφιλελευθερισμός ως κυρίαρχη αντίληψη στη διαχείριση της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής: Πολιτικός λόγος και μετασχηματισμοί στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στο Χ. Κωνσταντοπούλου (επιμ.), *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις: Επικοινωνιακά μέσα και εξουσία*, Αθήνα: Παπαζήση, 41-59.
- Keating A. (2014) *Education for Citizenship in Europe: European Policies, National Adaptations and Young People's Attitudes*, New York: Palgrave Macmillan.
- Mitsopoulos, M.& T. Pelagidis (2012) *Understanding the Crisis in Greece: From Boom to Bust*, New York: Palgrave Macmillan.
- Noddings N. (2004) *Happiness and Education*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum M. (2016) *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*, New Jersey: Princeton University Press.
- Ornstein A. & E. Pajak (2014) *Contemporary Issues in Curriculum*, London: Pearson.
- Rao S. (2010) *Happiness at Work: Be Resilient, Motivated, and Successful - No Matter What*, USA: McGraw-Hill Education.
- Sadovnik A. & R. Coughlan (2010) *Sociology of Education: A Critical Reader*, London: Routledge.
- Sennett R. (2007) *The Culture of the New Capitalism*, USA: Yale University Press.
- Siani-Davies P. (2017) *Crisis in Greece*, Oxford: Oxford University Press.
- Stehr N. & V. Meja (2005) *Society and Knowledge: Contemporary Perspectives in the Sociology of Knowledge and Science*, US: Transaction Publishers.
- Φουκώ, Μ. (μετ. Τ. Μπέτζελος) (2011) *Επιτήρηση και τιμωρία*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Vedres, B. & M. Scotti (2012) *Networks in Social Policy Problems*, Cambridge: Cambridge University Press
- Vincent C. (2003) *Social Justice, Education and Identity*, London: Routledge.
- Wagner T. (2015) *Creating Innovators: The Making of Young People Who Will Change the World*, New York: Scribner
- Young, M. & J. Muller (2015) *Curriculum and the Specialization of Knowledge: Studies in the sociology of education*, London: Routledge.